

az iskolakultúra 2010/9 melléklete

Megjelent: az ELTE Pedagógikum támogatásával

„A közönségnevelés tudománya”

Gondolatok egy nemzetközi szimpózium ürügyén

Második alkalommal rendezett nemzetközi fórumot a hamburgi Elbphilharmonie és Laeishalle a német Körber Alapítvánnyal együttműködésben, The Art of Music Education címmel. A találkozónak Hamburg számára az adott aktualitást, hogy két éven belül megkezdí működését a város új hangversenyközpontja, amelynek megálmodói már most különös hangsúlyt helyeznek arra a tevékenységre, amelyet angol nyelven egyszerűen 'music education' néven említ a szakma. Nem véletlenül fordítottam a találkozó címét így: A közönségnevelés tudománya. Amiről itt ugyanis szó van, nem általában vett zenei nevelés, hanem annak egy speciális, Észak-Amerikában és Nyugat-Európában immár több évtizedes múltta visszatekintő, rendkívüli ütemben fejlődő részterülete, a koncertpedagógia. A háromnapos szimpóziumot a legjelentősebb európai koncerttermek és egy-egy amerikai intézmény e területen dolgozó képviselőinek, valamint németországi egyetemek zeneoktatással foglalkozó szakembereinek részvételével rendezték meg.

Koncertpedagógia – befogadóvá nevelés

Sokszor halljuk panaszkodni a művészet közvetítésével foglalkozókat (művészeket, impresszáriókat, koncertszervezőket, zenepedagógusokat), hogy az úgynevezett komolyzene közönsége fogyatkozik és öregszik. Ez azt jelenti, hogy a legfiatalabbakat nem sikerül megnyerni a klasszikus zene számára, nem válnak koncertlátogatóvá, és feltételezhetően nem is ismerik meg a művészetnek e területét. Olykor úgy tűnik, hogy ez leginkább az említett közvetítőknél okoz problémát, azoknak, akik hivatásszerűen és egzisztenciálisan kötődnek a témához. Jó volna, ha a helyzet kezelését társadalmi (kultúr- és oktatáspolitikai) szintre lehetne emelni, de addig is érdemes keresni azokat az innovatív megoldásokat, amelyek legalább helyi szinten, gyakorlati eszközökkel segítenek a zene „elközönségtelenedésének” folyamatát megállítani, visszafordítani.

Ez az útkeresés vezetett annak felismeréséhez, hogy a közönségnevelés feladatában jelentős szerepet vállalhat a koncertterem és az annak közvetlen és tágabb környezetében tevékenykedő szakembergárda. E felismerés nyomán az utóbbi két-három évtizedben megújulnak, átalakulnak a korábban méltóságteljes szentélyként, kizárólag elegáns esti programok helyszíneként szolgáló koncerttermek, és sorra nyílnak Európában olyan modern hangversenyközpontok, amelyeknek már tervezésekor figyelembe veszik a közönségnevelés, közönség-utánpótlás tevékenységének igényeit, szükségleteit. Ezeket a multifunkcionális épületeket többféle műfaj befogadására tervezték, a legkülönbözőbb igények kiszolgálására alkalmas infrastruktúrával szerelték fel őket, olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyek messze túlmutatnak a hagyományos hangversenytermekkel szemben támasztott korábbi elvárásokon. Mindez annak érdekében történik, hogy egész napos tartalmas szóra-

kozást, valódi élményeket kínálva csalogassanak falaik közé minden réteget és korosztályt, különös tekintettel a gyerekekre, a fiatalokra és a családokra. Az ehhez kapcsolódó pedagógiai tartalmú tevékenység a nyugati országokban önálló szakterületé fejlődött, amelyet angol nyelvterületen 'music education' névvel jelölnek, németül 'Konzertpädagogik' néven ismert, ennek megfelelően nevezzük magyarául koncertpedagógiának.

A koncertpedagógia élményközpontú, aktivitásra épülő, komplex zenei tapasztalatokra törekvő, a zenét, a műalkotást autentikus közegbe helyező nevelési tevékenység, amely sajátos módon egészíti ki a családi nevelést és az iskolában folyó művészeti, esztétikai nevelést (lásd: múzeumpedagógia, színházpedagógia). A koncertpedagógiai szemlélet a befogadói kompetenciák fejlesztését tekinti elsődleges céljának, ennek érdekében kíván érvényes tapasztalatokat és zenei élményeket biztosítani a fiataloknak, a közönségnek, különös hangsúlyt helyezve azokra az eszközökre, amelyek speciálisan a hangversenyteremben és a próbateremben elérhetők.

Az innovatív szemlélet, amelyet a koncertpedagógia képvisel, nemcsak a szűken vett koncerttermi tevékenységben, hanem a művészeti nevelés bármely területén, a közoktatásban is haszonnal érvényesíthető. A nem szakirányú zenei nevelés célja – az iskolai ének-zene oktatás lehetőségeit, valamint a zenéhez kapcsolódó társadalmi igényeket figyelembe véve – nem lehet más, mint képessé és fogékonnyá tenni a gyermeket, a növendéket a zene befogadására – adekvát befogadói attitűd kialakítására törekedni. Minden egyéb célkitűzés vagy úgy tekinthető, mint a befogadóvá nevelés eleme (például: zenei készségek fejlesztése), vagy annak közvetett eredménye (például: a zene személyiségformáló vagy más képességekre gyakorolt transzfer hatása), amely tehát feltételezi a befogadás képességét és tényét.

A külföldi tapasztalatokról – általánosságban

A nyugati országokban mindezt már a hetvenes években felismerték, és megtették az első lépéseket, amelyek a hangversenyterem funkcióinak kibővüléséhez, a hagyományos művészeti nevelést kiegészítő, azt hatékonyan támogató hangversenytermi pedagógia kifejlődéséhez és megerősödéséhez vezettek. Az Egyesült Államokban ezt a feladatot a szimfonikus zenekarok vállalták, amelyek jelentős, akár évi több tízmillió dolláros cél támogatást kapnak azért, hogy családoknak, iskoláknak szánt, és a városi, regionális közönség elérését célzó közösségi programokat dolgozzanak ki és működtessenek. Ehhez a munkához nagy számban alkalmaznak önkénteseket, akik a zenekar szakemberei által kidolgozott oktatási projektek megvalósításában vesznek részt a koncertterm falai között, illetve azokon kívül, az iskolákban vagy más helyszíneken.

Az első európai program a brit modell, melyet Londonban dolgoztak ki a hetvenes évek elején, és amely szintén a zenekar aktivitására épül. A program ahhoz nyújt segítséget, hogy a zenével való találkozás a lehető legszemélyesebb élménnyé váljon a résztvevők számára, a zenemű közös újraalkotása által. A gyerekek és fiatalok számára készülő koncertprogram előadását a pedagógusok részére szervezett képzés előzi meg, melynek során a majdani koncert programjából vett zenemű egyszerűsített változatát, parafrázisát dolgozzák ki és adják elő egyszerű hangszerekkel. Ez után a műhelymunka után a pedagógusoknak megfelelő idő áll rendelkezésükre, hogy a gyerekeket hasonló módon felkészítsék a hangversenyre. A zenekari muzsikuskok már a műhelymunka alatt segítik a tanárokat, később pedig a gyerekeket is meglátogatják. A valóságos koncerten aztán a gyerekek az eredeti művet áttételesen mint „saját” kompozíciójukat fedezik fel és azonosulnak az addig ismeretlen zenével.

A tantervi előírásokhoz kapcsolódóan minden brit zenekarnak saját nevelési programja van, amely a Brit Zenekarok Szövetsége (ABO) révén országos hálózatot alkot. A zenekarok tevékenysége kisugárzik környezetükre, jelszavuk: 'community outreach'. A

brit modell példáját követve fejlesztették ki saját programjaikat a németországi zenekarok, amelyeknek gyakorlatában fontos szerephez jut a zenekari próbák és kisebb számú közönség számára szervezett, bemutató-jellegű hangversenyek látogatása (*Közönségnevelés...*, 2001).

Az amerikai és nyugat-európai koncertpedagógiai programkínálatnak fontos eleme a szűkebb és tágabb környezethez, 'community'-hez való kötődése. Ez részben kötelezettségeket ró rájuk, másrészt viszont biztosítja a közösség és a kormányzat támogatását, nemcsak anyagi, hanem eszmei téren is. Vannak országok (például Katalónia, Skócia), ahol a koncertpedagógiai nevelési program a nemzeti kultúra átörökítésének letéteményeseként nemzeti ügygé tudott válni. A közösségi kötődés számos megnyilvánulását láthatjuk a nyugat-európai koncerttermek és zenekarok műsorkínálatában. Jellemző, hogy megpróbálnak érdemi részt vállalni egy-egy nagyobb régió zenei életének átfogó szervezésében, a szakemberképzés, a zenészképzés és nem utolsósorban a közoktatás fejlesztésének feladataiban, jelentős tömegeket, olykor az adott régió összes közoktatási intézményének minden tanulóját megszólítva és elérve, koordináló szerepet vállalva a különböző területek között. Célcsoportjaik között megtalálhatók a családok, az óvodák, általános és középiskolák, foglalkoznak a sajátos nevelési igényű, a fogyatékos, a tartósan beteg, kórházi ápolásra szoruló gyerekekkel, külön kínálatuk van pedagógusoknak, a művészeti nevelésben részt vevő szakembereknek, valamint a zenével komolyabban foglalkozó, esetleg zenei pályára készülő fiataloknak. Ezekben az országokban nagy hangsúlyt fektetnek a közösségi zenélés tradíciójának felélesztésére, fenntartására és a nemzeti kultúra hagyományainak ápolására. Ezen célok érdekében egyes hangversenytermek az amatőr zenélés központjainak szerepét is magukra vállalják: működvelő zenekarok, közösségi kórusok, hagyományörző foglalkozások, a legkülönbözőbb zenei műhelyek és kurzusok találhatnak otthonra ezekben az intézményekben.

A külső kapcsolatok legfontosabb területe az oktatási intézményekkel való együttműködés számtalan formája. A csoportosan szervezett koncert- és próbálátogatásoktól az iskolá-

A külső kapcsolatok legfontosabb területe az oktatási intézményekkel való együttműködés számtalan formája. A csoportosan szervezett koncert- és próbálátogatásoktól az iskolába kihelyezett hangversenyeken át a tantervbe illeszthető foglalkozássorozatokig és közös alkotásra lehetőséget nyújtó workshopokig sokféle lehetőség kínálkozik. A lényeg, hogy a hangversenyterem (zenekar) és az iskola megtalálja a maga helyét és feladatát ebben az együttműködésben.

ba kihelyezett hangversenyeken át a tantervbe illeszthető foglalkozássorozatokig és közös alkotásra lehetőséget nyújtó workshopokig sokféle lehetőség kínálkozik. A lényeg, hogy a hangversenyterem (zenekar) és az iskola megtalálja a maga helyét és feladatát ebben az együttműködésben. Gyakran hosszú évekbe telik, míg egy-egy zenekar muzsikusi felismerik a feladat fontosságát, a benne rejlő kihívások szépségét, és azonosulni tudnak a nevelési programmal. Ugyanez érvényes lehet a pedagógusokra is, akiket ráadásul kötnek az iskolai keretek, előírások. Vannak országok, amelyekben már állami szinten is ráébredtek a koncertpedagógiai projektek fontosságára és hiánypótló szerepére, így azok megfelelő kormányzati, önkormányzati vagy civil támogatást kapnak.

Ahhoz, hogy ezt a rengeteg feladatot képesek legyenek ellátni, a hangversenytermeknek jól képzett szakemberekre, együttműködő partnerekre van szükségük. Ezek egy része eleve jelen van az intézményen belül, részben mint zenekari zenész, részben mint alkalmazott szakember. Ahhoz azonban, hogy az előbb felvázolt nagyívű programok megvalósulhassanak, lényegesen több partnerre, elsősorban pedagógusokra van szükség.

Ezért vállalkoznak a koncerttermek a legtöbb országban a pedagógusok koncertpedagógiai szemléletű és tartalmú (tovább)képzésére. Az osztályban tanító pedagógusok lesznek azok, akik a programokat hálózati-szerűen juttatják el a gyerekcsoportokhoz, akik növekedéseiket elviszik a hangversenyterem által kínált programokra, ugyanakkor az ő munkájuk válik hatékonyabbá és eredményesebbé az új szemléletben fogant módszerek alkalmazásának, a hangversenyterem sokrétű támogatásának köszönhetően.

Öt európai programról – dióhéjban

Az alábbiakban öt jelentős hangversenyterem programjából azokat a programcsoportokat emelem ki, amelyeket az oktatási intézményeknek, azok csoportjainak és pedagógusainak szánunk. Az utóbbi évtizedben ez a terület markánsan erősödött, mutatva, hogy a közoktatás és a kultúra szereplői felismerték az együttműködés szükségességét és lehetőségeit. Az európai koncerttermek programalkotóira nagy hatást gyakorolt a brit modell, amely a zenei alkotófolyamatban gyökerező élményre építi közönségnevelő tevékenységét. Ezzel együtt mindenhol jelen van a már hagyományosnak mondható beszélgetős, magyarázatokkal kiegészített, klasszikus repertoárra épülő gyermekhangverseny, a hangszeres bemutatását célzó számtalan foglalkozástípus, és – újszerű elemként – a kimondottan gyerekek számára szerkesztett önálló zenés produkció. Közös az öt helyszínben, hogy a programokat itt nem egy zenei együttes, hanem maga az intézmény szervezi, ami meghatározza a programok szerkezetét. Szintén jellemző, hogy mind az öt intézmény jelentős szerepet vállal régiójának zenei, kulturális életében és oktatási, tanárképzési feladataiban.

L'Auditori (Barcelona) – a nemzet terme

A katalán főváros büszkesége 1999-ben nyitotta meg kapuit három koncertteremmel, színházzal, 2006-tól konferenciateremmel és zenei múzeummal, egyben otthont adva a Barcelonai Szimfonikusoknak és a katalán zeneakadémiának. 2000-ben kezdte meg munkáját az oktatási iroda, amely nagyszabású, egész Katalóniára kiterjedő közönségnevelési projektet dolgozott ki és működtet sikeresen. Céljuk, hogy az ország minden területére eljussanak, minden katalán gyerek részesüljön az általuk közvetített kulturális értékekből. Iskoláknak szánt programjaikkal egy évben több, mint 200.000 gyereket érnek el. Tevékenységükhöz komoly támogatást kapnak városi és állami szinten, a közvélemény az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet fordít munkájukra, a l'Auditori a katalán nemzeti büszkeség tárgyává vált.

Néhány elem az iskolásoknak kínált programokból (1):

- Iskolai koncertek a l'Auditori szervezésében. A koncert házhoz megy, így jut el amúgy nehezen elérhető célcsoportokhoz.
- Közösségi hangversenyek: Iskolai csoportok vagy családok részvételével szervezett produkciók, amelyek a zeneileg képzetlen amatőrök rendszeres közös munkájára épülnek. Egyszerre kínálják a zenei munkában való részvétel és a közösség élményét.
- Tematikus programok a Zenei Múzeumban: Korosztályonként kidolgozott hangszerbemutatók, egyes hangszercsoportokra épülő koncertek, zenés tárlatvezetések.
- Kurzusok, továbbképzések tanárok számára: Céljuk a tanárképzés támogatása, kiegészítése naprakészen, friss módszerek alkalmazásával, a mindennapi tanári munkát segítő.
- Munkafüzetek, CD- és DVD-segédanyagok kiadása, internetes tartalomszolgáltatás: A koncertekhez kapcsolódó, a befogadást segítő képes munkafüzetek, koncertfelvételek, ifjúsági koncertek zenei anyagát tartalmazó felvételek.

Cité de la Musique (Párizs) – a szuper-kultúrház

Párizs külső kerületében, egy ipari-kereskedelmi területen alakították ki a kilencvenes évek közepén azt a kulturális komplexumot, amely a 20. század végének tudományos, technikai, művészeti értékeit és teljesítményeit hivatott reprezentálni. A zenei épület-együttes magába foglal egy hangversenytermet, Európa egyik legnagyobb hangszermúzeumát, egy lenyűgöző méretű médiatékát könyv- és hangtárral, és egy gyermekek, illetve felnőttek számára egyaránt számos programot kínáló alkotóházat hangszerkészítő műhellyel, temérdek hangszerrel felszerelt próbatermekkel és csúcstechnológiát kínáló multimédiás stúdióval. Ide várják többek között az iskolai csoportokat, elsősorban – a Franciaországban tanítás nélküli – szerdai napokon. A központra jellemző a nyitottság, és a szándék, hogy a kultúra a társadalom szélesebb rétegeihez eljusson. Ennek érdekében vetik be minden területen az ezredvég csúcstechnológiáját.

Iskoláknak ajánlott programjaikat foglalom össze röviden (2):

Pedagógusoknak: Letölthető segédanyagok, felkészítő látogatások a múzeumban, két alkalomból álló koncert-előkészítő és zenei foglalkozásra felkészítő gyakorlatok, intézményt bemutató látogatások, hangszerez workshopok a múzeumban.

Diákkoncertek: Ifjúsági előadások hétköznapiokon, előkészítő foglalkozás az iskolában, hagyományos gyermekkoncertek.

'Folie' – a zenei alkotás háza: Bevezető foglalkozások kicsiknek, távoli földrészek ritmus- és dallamjátzó ütős hangszereivel foglalkozó workshopok, hangszerek kipróbálása, kreatív foglalkozás hangszerekkel, hangfelvétel és montázs készítése, filmzenei tanulmányok, hangszerkészítő műhely – hétköznapiokon iskolás csoportoknak.

Hangszermúzeum: Állandó hangszerkiállítás hangszercsoportok és korok szerint audioguide-dal, tematikus kiállítások, tematikus vezetések, élőzenei bemutatók kópia hangszereken csoportoknak, interaktív programok, múzeumközi programok (Pompidou-központ, Louvre, Musée d'Orsay).

Médiatéka: Zenei könyvtár, zenei információs szolgálat, hangarchívum, saját kiadványok – jórészt a közönségnevelés szolgálatában.

An Ceoláras Naisúnta (Dublin) – zenéljen, aki ír!

Az ír főváros koncertterme negyvenévnél tervezgetés után 1981-ben nyitotta meg kapuit. Manapság szinte a teljes koncertpedagógiai repertoárt felvonultató programcsomagot kínálnak a családoknak, az általános és középiskoláknak, amatőröknek és zenét tanuló fiataloknak, sajátos nevelési igényű és fogyatékos gyerekeknek. A számtalan program közül itt is az iskolásoknak és tanáraiknak ajánlott lehetőségeket mutatom be vázlatosan (3):

Up the Tempo!: Iskolákat az ország különböző megyéiben felkereső interaktív zenés foglalkozások a Learn&Explore programban részt vevő zenészek közreműködésével.

Up the Tempo! tanári kurzus: A tantervhez kapcsolódó ingyenes workshopok általános iskolai tanároknak a tanórai zenei tevékenység fejlesztéséhez, módszertani, tantervi tanácsadás, gyakorlatok, hangszerek alkalmazása a tanításban, tantervfejlesztés.

Simply Music: Ötnapos kurzus általános iskolai tanároknak a hagyományos és technológiai alapú eszközök használatára az iskolai zenefoglalkozások hatékonyabbá tétele érdekében, elsősorban az ütőhangszerekre és ritmusjátékokra koncentrálni.

Fedezd fel az ütőhangszereket!: Négynapos ütős workshop középiskolások számára professzionális zenészek vezetésével.

Nyári táborok: Trio Time: alkalmanként három hangszert bemutató egynapos foglalkozás különböző korosztályoknak; Summer Songschool: ötnapos workshop, melyen középiskolások készíthetnek saját számaikból hangfelvételt; Nyári zenei tábor: egyhetes

zenekari kurzus és koncert kezdő hangszeres, 8–10 éves gyerekeknek; Meghökkenítő vonósok: egyhetes kamarazenei kurzus és koncert vonós növendékek számára.

Het Concertgebouw (Amsterdam) – hagyományosan innovatív

Az 1888-ban megnyitott legendás akusztikájú koncertterem és világhírű zenekara régi hagyományok őrzője. A koncertterem kötelékében működő, de a zenekartól független programszervező iroda számos klasszikus koncerttermi gyermekprogramot kínál, valamint a gyerekek és a tizenévesek aktivitására épülő tevékenységeket⁴ szervez:

Kis zenei együttesre írott, klasszikus és világzenei alapokra készült játékos dramatikus előadások általános iskolás korúaknak, énekkel, tánccal. Az előadásokat egy-egy iskolai évfolyamnak ajánlják és éveken keresztül repertoáron tartják, így lehetőség nyílik arra, hogy az iskolák csoportjai évről évre visszatérjenek.

Nyilvános főpróbák és színpalak mögötti látogatás középiskolások számára. A próba előtt beavató jellegű beszélgetés.

Kulisszák mögötti háznéző program középiskolásoknak, melynek során különböző feladatokat oldanak meg munkalap kitöltésével.

Koncertek ebédidőben: a Concertgebouw nagytermében rendezett koncertek, amelyeket szintén bevezető beszélgetések előznek meg.

Nyilvános zenekari workshop és azt követő hangverseny-látogatás: A műhelymunka során a hangversenyen elhangzó műveket dolgozzák fel kreatív módszerekkel, személyessé téve a kapcsolatot a zene és a fiatal közönség között (brit modell).

A Concertgebouw legnagyobb szabású ifjúsági projektje az Entrée egyesület⁵, melynek 26 évnél fiatalabbak lehetnek tagjai. Az Entrée teljes egészében a fiatalok öntevékenységeire épül, foglalkozik koncertek, ifjúsági programok szervezésével, kedvezményes lehetőségeket kínál, és nem utolsósorban olyan zenei projekteket kezdeményez, amelyekben viszonylag nagyszámú fiatal vehet részt alkotó módon.

The Sage Gateshead (Gateshead, New Castle) – koncertterem a város szélén

Fejlett iparú, de kulturálisan elhanyagolt környezetben épült futurisztikus építészeti elképzelések alapján Északnyugat-Anglia multifunkcionális kultúrpalotája, a The Sage Gateshead. Műsorában azonos súllyal vannak jelen a legkülönbözőbb műfajok, a dzsessz, a világzene, a rock és a klasszikus zene. Küldetésének megfelelően különös hangsúlyt fektet a közönségnevelési projektekre, az iskolákat megszólító programokra és a népi zenei kultúra fenntartására, közvetítésére, de részt vesz a régió zenész- és tanártovábbképzésében is. Konceptiójának középpontjában a zene mint közösségformáló és -megtartó jelenség áll. Ezt tükrözi oktatási intézményeknek ajánlott programjának nagy része is⁶:

Látogatások: Bevezetés az épület és az építkezés történetébe, házbemutató programok, aktív háznézés munkafüzetrel, zenei műhelyek az egyes osztályok igényeihez igazodva, benne dob, ritmushangszerek, tánc, ének, könnyűzene, népi hangszerek.

Néznivalók: Énekes-zenés előadások a koncertteremben, koncertek az iskolában, a műsorban francia nyelvű dalok, játékok – nyelvgyakorlást segítő program.

Téli barangolások: Az általános iskola tananyagához kötődő báboz-zenés utazás.

Fókuszban a népzene: Általános és középiskolai osztályok tananyagába illeszkedő programok, részben a tanárok kurzuson való felkészítésével, részben iskolai foglalkozássorozat keretében. A hazai népi hangszereken kívül megjelennek világzenei hangszerek is.

Kórusprogramok: A Vokál-Unió egyéves projekt, amely az iskolai kórusélet fejlesztését szolgálja, a Big Sing nagyszabású kórusprodukció, amelynek előkészületeiben és egy koncerten vehetnek részt iskolai osztályok. Külön kurzusokat szerveznek az Angliában nagy múlttal rendelkező fiúkórusok számára.

Zenekari projektek: A Northern Sinfonia zenészei hangszerbemutató előadásokat tartanak általános és középiskolás osztályoknak, az Orlando Consort az indiai zene világába vezet be kurzus formájában, a végén a résztvevők közreműködésével megvalósuló nagyszabású koncerttel.

Workshopok: Énekes, ütős, népzenei, világzenei, DJ- és zenettechnikai kurzusok kezdőknek és haladóknak a koncertterem épületében.

MusicLeader, azaz koncertpedagógus-képzés: Egyénre szabott képzési programok a legkülönbözőbb műfajokban (például rap, DJ, dobegyüttes).

A fentiek alapján képet alkothatunk a hangversenytermi pedagógia és a közoktatás együttműködésének sokféle lehetőségéről, a legfontosabb programtípusokról. Nyilvánvaló, hogy e programok jelentős részének magyarországi megvalósítása nem időszerű, de vannak olyanok is, amelyekre már itthon is találhatunk példát. E terület fejlesztése minőségi és mennyiségi téren egyaránt óriási lehetőségeket rejt itthon is.

The Art of Music Education – hamburgi gondolatok

Az Elba partján harmadik éve épül – nagyjából a hamburgi polgárok adakozásából – az Elbphilharmonie grandiózus tömbje, amely a város kikötőjében található hatalmas méretű egykori raktárpépület alapjain emelkedik, és két koncerttermen, az azt kiszolgáló infrastruktúrán, luxuslakásokon, -szállodán, éttermeken kívül helyet ad egy zenei nevelés célját szolgáló kiterjedt épület-egységnek is. Az Elbphilharmonie vezetői német alapossággal és előrelátással készülnek a 2012-es megnyitóra. Négy évvel a tervezett megnyitás előtt szervezték az első nemzetközi szimpóziumot a közönségnevelés témájáról, idén újra összegyűjtötték Európa és Észak-Amerika legnagyobb intézményeinek képviselőit, hogy így készítsék elő saját munkájukat, teret engedve a nagy koncerttermek közönségnevelési programjait megalkotó és működtető szakemberek eszmecseréjének. Ennek a két találkozóznak a témáiról, az ott felvetett kérdésekről, valamint saját reflexióimról számolok be a következő sorokban:

A közönségnevelést fel lehet fogni úgy is, mint a közönség utánpótlásának, verbuválásának az egyéb promóciós, PR- és marketing tevékenységekhez kapcsolható formáját. Ezeknek célja a zenei intézményrendszer, a hangversenyélet, a komolyzenei ipar fennmaradásának, piaci alapú működésének biztosítása, a zenefogyasztó réteg újratermelése, a fizetőképesség kereslet megteremtése. Azok, akik a pedagógia felől közelítenek a témához, a zeneközvetítést úgy tekintik, mint az emberi életminőség javítását szolgáló, a zenét és a zenélést az emberek és különösen a fiatalok számára mint örömforrást felmutató tevékenységet, a kultúra átörökítésének, élővé tételének, értékek megőrzésének és továbbadásának speciális eszközét. A két nézőpont nem áll kibékíthetetlen ellentétben egymással.

Hamburg, 2008. január 23–25.

Részlet a két évvel ezelőtti szimpózium bemutatkozó füzetének szövegéből: „A szimpózium témája a music education szerepe a koncerttermek tevékenységében. Két nézet áll szemben egymással: az egyik szerint ez a tevékenység új és hatékony eszköz lehet a

koncerttermek megfelelő kihasználtságának biztosítása érdekében, a másik az intézményeket elsősorban úgy tekint, mint a kultúra közvetítőit és a zene központjait a város és a társadalom életében. [...] A hangsúly a zenei nevelés olyan kreatív közelítésén van, mint a média innovatív alkalmazása, a hangverseny-látogatók hűségét megcélzó, vagy új célcsoportokat megszólító programok, illetve a koncerttermeknek az őket körülvevő társadalmi környezethez igazodó önmeghatározásán. Utak és akadályok, lehetőségek és korlátok, a zenei nevelés lehetséges tartalmai – ezek lehetnek tárgyai a találkozónak, aminthogy általában is ezekre a kérdésekre kell válaszokat keresnünk a koncerttermek nevelési programjainak sikeres megformálása érdekében.” (*The Art of...*, 2007)

A koncertpedagógia megítélése mind kívülről, mind belülről kettősséget mutat. A közönségnevelést fel lehet fogni úgy is, mint a közönség utánpótlásának, verbuválásának az egyéb promóciós, PR- és marketing tevékenységekhez kapcsolható formáját. Ezeknek célja a zenei intézményrendszer, a hangversenyélet, a komolyzenei ipar fennmaradásának, piaci alapú működésének biztosítása, a zenefogyasztó réteg újratermelése, a fizetőképes kereslet megteremtése. Azok, akik a pedagógia felől közelítenek a témához, a zeneközvetítést úgy tekintik, mint az emberi életminőség javítását szolgáló, a zenét és a zenélést az emberek és különösen a fiatalok számára mint örömforrást felmutató tevékenységet, a kultúra átörökítésének, élővé tételének, értékek megőrzésének és továbbadásának speciális eszközét. A két nézőpont nem áll kibékíthetetlen ellentétben egymással. Másként gondolkodnak a különböző területek szakemberei, de a céljaik sok tekintetben azonosak. Amikor azonban a közönségnevelés eszközrendszerének kidolgozásán fáradozunk, pedagógiai megfontolásokat kell követni, különben könnyen abba a hibába eshetünk, hogy befogadók helyett fogyasztókat nevelünk. Nagy a kísértés erre a piaci versenyben, de amint az érték- és kultúraközvetítés szándéka feloldódik a versenyben, behódol szabályainak, amint azonosul riválisainak normáival, egzisztenciálisan végveszélybe kerül. Éppen azért, mert azt a fajta zenét, amelyről beszélünk, nem elég csak fogyasztani, az befogadás útján válhat valódi élménnyé. A szóban forgó pedagógiai megfontolások, elvek közismertek: élmény-központúság, aktivitásra, generatív kreativitásra épülő, az adekvát befogadást elősegítő tevékenységi formák műfajok, korosztályok, előképzettség szerinti tagolásban, magas művészi értéket képviselő produkciók, a korai életszakasz meghatározó jelentősége – lehetne még folytatni a sort. Mindez nem áll ellentétben a piaci megfontolásokkal, de komoly ráfordítást igényel. Tudni kell azonban, hogy a befogadói kompetenciák fejlesztése nélkül hosszú távon nem lehet eredményt elérni, befektetés nélkül nem lehet közönséget nyerni a klasszikus zene műfajának, amely így idővel menthetetlenül kihullik a „fogyasztói kosárból”.

Ezt a befektetést nevezzük nevelésnek, pontosabban közönségnevelésnek, a befogadói kompetenciák fejlesztésének. Ebben a munkában szükségszerűen együtt kell működnie a hangversenytermi pedagógiának, a közoktatásban folyó zenei nevelésnek és – harmadiként – a szűkebb értelemben vett zeneoktatásnak. Ilyen együttműködésre számos vonzó példát láthattunk a hamburgi bemutatókon. A beszámolókból kiderült, hogy a szakemberek egyöntetűen ebben látják a leghatékonyabb lehetőséget arra, hogy az iskolás korosztály szélesebb rétegeit elérjék, feloldjanak bizonyos szociális korlátokat. A hagyományos koncerteken, gyerekelőadásokon kívül számos olyan programot kínálnak az oktatási intézményeknek, amelyek aktivitásra, alkotó jellegű tevékenységre, közvetlen és személyes tapasztalatokra épülnek. A programok egy része a hangversenytermi környezetben, másik része az iskolában zajlik, alkalmazkodva az oktatási intézmények működéséhez, igényeihez és lehetőségeihez. Sok országban tantervi elemmé, a pedagógiai programok szerves részévé válik a hangversenyteremmel folytatott együttműködés, így tervezhető lesz a koncertpedagógiai tevékenység kiegészítő, támogató hatása a közoktatásban.

A szimpóziumon érintett további legfontosabb témák felsorolásszerűen:

- Az intézmény társadalmi beágyazódása, kapcsolata a várossal, a régióval, hatása az ország kulturális életére.
- Célok, célcsoportok meghatározása, stratégia kidolgozása.
- A koncertterem és a zenekar kapcsolata, az együttműködés keretei és lehetőségei.
- Együttműködő, segítő szakemberek megszólítása, szervezése, képzése.
- Együttműködés és hálózatépítés. Kapcsolatok kialakítása és megtartása.
- A finanszírozás kérdése. Szponzorok, magántőke, egyéni támogatók.
- Publicitás, imázs, kommunikáció, marketing.

Ezeknek a kérdéseknek egy része a magyarországi viszonyok között pillanatnyilag nem értelmezhető, mivel a létező intézményrendszer, a képzési, oktatási, finanszírozási struktúra nem alkalmas a bennük tükröződő szemlélet és szándék befogadására. De már most érdemes foglalkozni velük, mert valószínű, hogy belátható időn belül mi is szembeesünk hasonló kérdésekkel és feladatokkal.

Hamburg, 2010. február 24–26.

Az idei szimpóziium szervezői a következőképpen fogalmazták meg a találkozó alapproblémáit: „A tinédzserek és a fiatalok a legtöbb hangversenyterem számára feltáratlan területet jelentenek. Ebben az életszakaszban a klasszikus zene nem kevésbé kedvelt, mint más korosztályok körében, ám amikor a szabadidős tevékenységek kerülnek szóba, a fiataloknak eszébe sem jut a klasszikus hangversenyt választani.

Miért van ez így? A szimpóziium megpróbálja jobban megérteni e célcsoport világát. Hogyan tudnánk nagyobb vonzást gyakorolni a fiatalokra? A hangversenyterem kínálata alkalmazkodjon hozzájuk, és léptessünk fel ismert DJ-keket? Egyáltalán, jó úton járnak-e a programzene ismert remekeinek bemutatására épülő, hagyományos közönségnevelési programok? Vagy már ne is hivatkozzunk arra, hogy a koncert-szituáció is lehet vonzó élmény a fiatalok számára?

E célcsoport sajátos kommunikációs szokásaihoz is alkalmazkodniuk kell a művészeti menedzsereknek, a közönségnevelésben és a marketing tevékenységben részt vevő szakembereknek. [...] Katasztrofális következményei lennének, ha a 15–25 éves korosztályt meg sem kísérelnénk megszólítani: az ő visszatérésük a hagyományos koncerttermekhez (mondjuk tíz év kihagyás után) több, mint kétséges.” (*The Art of...*, 2009)

A koncertpedagógiai tevékenység tervezésekor alapvető feladat a célcsoportok pontos meghatározása és az azoknak megfelelő eszközrendszer kiválasztása. Manapság senki sem kételkedik a korai élmények jelentőségében: majdnem minden koncertterem programjában megtalálhatók a csecsemőknek, tipegőknek, óvodásoknak, kisiskolásoknak szánt programok. Nagyobb gondot okoz a középiskolás és egyetemista korosztály megszólítása, a nekik szóló programok megalkotása. A kialakult hallási megszokottság, zenei orientáció, befogadói és – feltétlenül megemlítendő – fogyasztói szokások már nehezen formálhatók kamaszkorban. Ugyanakkor döntő jelentőségűvé válnak választásaikban a kortársi hatások, a fiatalok sajátos szubkultúrája, amelyhez naprakészen idomul a média-piac és a korosztályt fontos célterületének tekintő szórakoztatóipar. Ezekkel kellene felvennie a versenyt az iskolai művészeti nevelésnek és a klasszikus zenét közvetítő médiumoknak. A versenyképesen markánsan felismerhető a nyugati hangversenytermek koncertpedagógiai útkeresésében. Alkalmanként a popipartól kölcsönzött eszközökkel kísérleteznek, amelyek ott nagy tömegek megmozdítására képesek. Általában megfigyelhető a tendencia, hogy minél idősebb korosztálynak szól egy program, annál inkább fogyasztóként szólítják meg őket. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ezekkel az eszközökkel nem lehet befogadókat nevelni. Azokban a műfajokban, amelyek fogyasztásra alkalmasak, a marketingkommunikáció nagyon hatékony tud lenni, de a

befogadást igénylő műfajoknál rövid időn belül csődöt mond ez az irányzat. Ami nem történt meg a zenei nevelés terén 12–16 éves korig, később aligha pótolható, hiába is próbáljuk bármilyen vonzóvá tenni, divatos köntösbe bújtatni a közvetíteni kívánt értékeket. A korábbi életszakaszban átélt zenei élményekben és tapasztalatokban rejlik az idézett szövegben említett későbbi visszatérés reményének záloga is.

Fontos kérdés, hogy milyen műfajok jelenjenek meg a közönségnevelés repertoárjában. A Hamburgban bemutatott programok közül több is a klasszikus zene és valamely mai műfaj (rap, DJ-zene) szintézisére, a klasszikus mű ilyen fogantatású újraalkotására épül. Nem hiszem, hogy a megoldás a műfajok összekeverésében, látszólagos frigyében rejlik. Véleményem szerint a nyolcvanas évek popritmusban játszott klasszikusai és napjaink crossover zenéi sem nyertek túl sok befogadót a klasszikus zenének, hiszen éppen a befogadói jellegétől fosztják meg, így teszik fogyaszthatóvá alkalmassá. A mai koncertpedagógiai próbálkozásoknak mentségéül szolgál, hogy ezekben megjelenik a szándék egy másik alapelv, az alkotó részvétel érvényesítésére, legalábbis a projektekben aktív módon részt vevő fiatalok esetében. A koncertterem fiatal közönsége azonban már nem részesül ebben az élményben, számukra az ismerős és kedvelt zenei és hangzáselemek jelentik a kapcsolódást a klasszikus zenéhez.

Mindazonáltal elkerülhetetlennek látszik, hogy a hangversenytermi pedagógia (és az iskolai zenei nevelés) kiterjessze figyelmét és tevékenységét az európai értelemben vett zenei műalkotások körén túlra, akár a jazz, akár a népzene vagy a világzene, vagy a könnyű műfajok irányába. Ez nélkülözhetetlen a befogadóvá nevelés, az adekvát befogadás képességének hatékony fejlesztése szempontjából.

A 2010-es szimpózium főbb témáinak vázlatos bemutatása:

- Az internet, a web 2.0 lehetőségei, a kommunikáció legújabb formáinak alkalmazása a fiatalok megszólításában, közönséggé szervezésében.

- Alkalmazkodás a médiapiac trendjeihez: sztárok, rajongói közösségek, internetes hozzáférések.

- A fiatalok öntevékenysége, önállóságára épülő projektek bemutatása.

- Amatőr zenélés, személyes részvétel lehetősége a koncertteremben és vonzaskörzetében.

- Könnyűzenei műfajok, a crossover megjelenése a programokban.

- A körülmények vonzóvá tétele: új, kötetlenebb helyszínek, vizuális eszközök alkalmazása, alkalmazkodás a fiatalok életritmusához.

- A fiataloknak szóló kedvezmények és az ingyenesség kérdése.

- Lehetőségek a közönségnevelési tevékenység sikerességének értékelésére.

Az itt szereplő témák részletes kifejtése nélkül is látható, hogy a nyugat-európai koncertpedagógiai törekvések egy része a nevelés és a marketing határmezsgyéjén mozog, hogy a kényszerű verseny következtében nehéz pontosan kitapintani a befogadóvá és fogyasztóvá nevelés közötti különbséget ezekben a programokban. Magyarország két évtizedes lemaradása a koncertpedagógia területén akár előnnyé is válhat: saját elképzeléseinket mások tapasztalatainak – sikereinek és tévedéseinek – ismeretében érlelhetjük ki, megőrizve zenepedagógiánk értékeit, hűek maradva saját hagyományainkhoz.

Új kihívások – új kérdések

Iskolai zeneoktatásunk – gazdag pedagógiai örökségünknek köszönhetően – még most is sok szempontból jobb helyzetben van, mint számos nyugati országban. Strukturálisan, tartalmilag és szemléletében azonban nem tud válaszokat adni azokra a kihívásokra, amelyekkel szembe kell néznünk (függetlenül attól, hogy örömmel tesszük-e, vagy sem). A kérdés már régen nem az, hogy meg lehet-e tanítani a gyerekeknek a zenei írás-olvasást

heti egy énekórában. Sokkal inkább az, hogy miként tudjuk megmutatni és vonzóvá tenni számukra a művészet értékeit és örömet, más szóval hogyan tudjuk olyan élmények és tapasztalatok birtokába juttatni őket, amelyek kijelölik értő befogadóvá válásuk útját. Új válaszok kellenek, mert a régiak nem adtak megoldást megfelelően széles körben. Az új válaszok pedig új kérdéseket kívánnak. A közönségnevelés fentiekben bemutatott külföldi tapasztalatai nyomán fogalmazok meg néhányat a lehetséges új kérdésekből:

– Képes-e a termékeny együttműködésre a pedagógiai indíttatású közönségnevelés és a piaci szemléletű közönség-újratermelés irányzata a magyarországi zenei életben?

– A zenei közönségnevelés megtalálja-e saját, a médiaverseny fősodrától független útját, vagy integrálódni kényszerül?

– Melyek a közönségnevelés valóságos célcsoportjai Magyarországon? Tudunk-e nevelő tartalmú programokat kínálni a középiskolás és egyetemista korosztálynak?

– A zene mely területét tekinti tárgyának az intézményes zenei nevelés-oktatás? Van-e szándék és potenciál a zenei műalkotások körén kívül eső műfajok közvetítésére is?

– Tud-e ehhez a feladathoz alkalmazkodni, ennek érdekében szemléletében megújulni a szakember- és pedagógusképzés?

– Ki tudja-e alakítani a közönségnevelés és a közoktatás az együttműködés természetes és intézményesített formáit a befogadóvá nevelés közösen vallott céljai érdekében?

– Van-e lehetőség és társadalmi igény a közönségnevelési tevékenység közösségi szintű kibontakoztatására, a zenei kultúrmédiumok és környezetük sokrétű együttműködésére?

– Lesz-e kormányzati szándék a hangversenytermi zenei nevelési programok finanszírozására? Kapcsolódik-e ehhez a civil szféra támogatása?

Jegyzet

(1) L'Auditori Dossiers Educa, http://www.auditori.org/uploads/dossiers_educa/lauditori_i_el_servei_educatiu.pdf

(2) Cité de la Musique Brochure Scholaire, http://www.cite-musique.fr/pdf/brochure_scolaire_0910.pdf

(3) The National Concert Hall Learn&Explore program, <http://www.nch.ie/Learn---Explore.aspx>

(4) Het Concertgebouw Docenten, <http://www.concertgebouw.nl/tot-30-jaar/Docenten>

(5) <http://www.entreeweb.nl/>

(6) The Sage Gateshead Schools Brochure, <http://www.thesagegateshead.org/content/documentLibrary/8b6c0da5-e1fe-a3f4-1376-1a2565dede55.pdf>

Irodalom

Közönségnevelés a zenekaroknál. (2001) *Das Orchester*, 2. sz.

The Art of Music Education – Creating Mindsets for Concert Halls. (2007) Körber Stiftung, Hamburg.

The Art of Music Education – Creating Mindsets for Concert Halls Vol. II. (2009) Körber Stiftung, Hamburg.